MARIJA KOPITAR-CETINA

GIUSEPPINA MARTINUZZI LABINSKA REVOLUCIONARKA

U ožujku 1921, pola stoljeća poslije Pariške Komune, labinski proleteri — seljaci i rudari — Hrvati, Slovenci, Talijani, Nijemci, Čehoslovaci, Poljaci i Mađari, podigli su se protiv fašističkog terora uz poklik: »Kova je nasa«!

»Pod dojmovima Oktobarske revolucije i utiscima revolucionarnog previranja u samoj Italiji, te općeg stanja u susjednim jugoslavenskim krajevima«,[1] oni su smatrali da će skoro doći do socijalističke revolucije i proglasili su 2. ožujka 1921. politički štrajk »zbog protesta protiv napada fašista i profašističkog stava desno-liberalne talijanske vlade«.[2]

3. ožujka 1921. okupilo se više od tisuću rudara i seljaka koji su došli[3] iz okolnih sela, iz rudarskih okana u Krapnu, Vinežu i Strmcu, sa svojim simbolom — crvenim zastavama. Među ovim zastavama bila je i ona primljena iz Milana koju je trebala svečano razviti velika labinska revolucionarka *Giuseppina Martinuzzi.* 16. veljače 1921. bila je već održana impozantna svečanost otvaranja Kluba za društvene nauke »Giuseppine Martinuzzi«,[4] u Strmcu.

Dostojna tolikog poštovanja, povjerenja i priznanja bila je prva žena socijalist i komunist u Istri koja se, prožeta idejama Marxa i Lenjina, borila za talijansko-slavensko jedinstvo i bratstvo, jednu od karakteristika »Labinske republike«, a koja se ostvarila u narodnooslobodilačkoj borbi.

---

[1] Ferdo Čulinović, Revolucionarni pokret u Istri 1921, Zagreb 1951, str. 154.

[2] Isto, str. 153.

[3] Isto, str. 153—154.

[4] Usmeno svjedočanstvo Jakova Milevoja, Labinjana: »Među bezbrojnim crvenim zastavama sjećam se one sa srpom i čekićem što su je žene izvezle zlatnim koncem, a stajala je 710 lira. Onih dana bili smo primili jednu crvenu zastavu iz Milana«.

Život i djelo Giuseppine Martinuzzi usko su povezani s društvenim prilikama i povijesnim i revolucionarnim događajima u kojima učestvuju labinski rudari.

Rođena 14. veljače 1844. u Labinu, od Ivana i Antonije Lius, »provela je svoju mladost u monotonoj udobnosti toga gradića. Ali je već od prvih godina života promatrala sa živim razumijevanjem radnike susjednih rudnika i seljake koji su se mučili na djedovskoj zemlji.«[5]

Već od rane mladosti pokazuje rijetku inteligenciju i sklonost za nastavnički poziv.[6] Nakon privatnog studija, 20. lipnja 1873. preuzima na ženskoj osnovnoj školi u Labinu mjesto suplenta, pribavivši si ljubav i poštovanje učenica.

U listopadu 1873. dobila je svjedodžbu zrelosti za poučavanje u osnovnim školama drugog stupnja i 28. studenog iste godine imenovana je za privremenu učiteljicu u osnovnoj školi u Galižani. Godine 1875. bila je premještena u Milje (Muggia), a 13. rujna 1877. prelazi u Trst u osnovnu školu, zaklade Elio barone di Morpurgo, u brodogradilištu Lloyda. Nakon što je poučavala u »Lazzaretto vecchio« i u »Barriera vecchia«, prelazi u gradsku osnovnu školu u Starigrad gdje ostaje jedan decenij. Svoju pedagošku karijeru završava nakon 32 godine službe, uputivši molbu za umirovljenje 31. svibnja Gradskom poglavarstvu u Trstu. 31. kolovoza 1905.[7] povlači se iz školskog života.

Osim pedagoške djelatnosti Giuseppina Martinuzzi razvija i intenzivnu književnu djelatnost. Izražava se u stihovima i prozi, inspirirana vrućom željom da odgaja, da ulijeva u mladića, radnika, ženu ljubav za kulturno uzdizanje i za napredak čovječanstva. U njezinim stihovima vidljiv je prijelaz iz uskih granica iredentističkog nacionalizma, pothranjivanog autoritetom Lucianija i ostalih eksponenata: Giuseppina stiže do socijalističke ideje kojoj je ostala vjerna do smrti.

Sadržaj njezinih stihova je patriotski, filozofski, socijalan, politički (»Pjesma o Flacijusu«, »Pjesma o Lupetini«, »Labin 20. siječnja 1599—20. siječnja 1899« i »Semprevivi, oplakivanje prigodom smrti oca u dobi od 88 godina«).[8]

U razvoju njezine političke misli važnu ulogu ima premještaj u osnovnu školu u Starom gradu, u četvrti tršćanskog proletarijata. Ovdje, kao mnogo godina prije među labinskim rudarima, upoznaje težak i bijedan život radnika, potlačenog i izrabljivanog od buržoazije. Sada su njezini stihovi nadahnuti idealom oslobođenja od kapitala. Godine 1896., prilikom dvadeset i pet godišnjice svoga osnivanja, Društvo uzajamne pomoći labinskih rudara prima od Giuseppine, koja je uvijek u tijeku događaja svoga rodnog kraja, sveščić »Semprevivi«. Odbor joj se obraća zahvaljujući joj jednim telegramom i moli je da sastavi pjesmu za

---

[5] Marija Cetina, Giuseppina Martinuzzi. Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, Pula 1970, str. 11.

[6] Isto, str. 11.

[7] Isto, str. 11—12.

[8] Isto, str. 15.

proslavu jubileja. Ona rado prihvaća ovu dužnost i 1896. sastavi »Hvalospjev XXV godišnjici Društva uzajamne pomoći labinskih rudara, godina osnivanja 1872«:

»... Sa znojnog djela podignite čelo
— — — — — — — — — — — — — — —
Od dana kad se rob osjetio bratom
čovjeku koji mu je nogu o klade vezao
i u svetu gnjevu, bacivši čekić
vikao: 'Naprijed, drugovi, sa mnom'
— — — — — — — — — — — — — — —
Plam mržnje nek zoru ne uznemiruje
već pjesma ljubavi neka prethodi budućnosti
bezbrojnog naroda, koji misli i radi,
koji traži, hoće svoje mjesto i hljeb.«

Upućuje pjesmu labinskom Društvu, dolazi osobno u Labin i odsjeda u kući svoga ujaka Liusa. Tom prilikom članovi radničkog Društva čekaju je na ulici, oduševljeno je pozdravljaju i pred kućom joj iskazuju velike simpatije. Giuseppina ganuta tim iznenadnim izrazima prijateljstva, upućuje narodu s prozora kuće srdačne riječi. 5. rujna 1896, za vrijeme proslave XXV godišnjice Društva uzajamne pomoći radnika, načelnik grada Labina predlaže: »Neka se pošalje telegram sa zahvalom našoj Giuseppini Martinuzzi koja je darovala himnu našem Društvu«.[9]

Ali najangažiranije djelo njezinoga pjesničkog stvaranja je: »Povijesno-društvena pjesma. Nepravda«, u posveti koje Martinuzzijeva kaže: »Onima koji su trpjeli nepravdu, genijama koji su živjeli u prošlosti, ili nepoznatim radnicima, posvećujem ovu pjesmu — Labin, Istra, 1906 — autorica.«

Prolog prethodi pjevu podijeljenom u tri dijela. U prvom dijelu govori nam o nepravdama koje su pretrpjeli Sokrat, Aristotel, Dante, Kopernik, Galileo, Kolumbo, Telesio, Giordano Bruno, Komenski, Abelard, Hanibal, Savonarola, Leonardo, Luther, Jan Hus i drugi geniji. Govori, osim toga, o robovima Spartaku, Ennu i o gladijatorima.

U drugom dijelu javljaju se glasovi o tragičnim uspomenama, o avetima, o moru, o nesretnim ljubavima, o odbačenima i o nepoznatima. Spominje i Balda Lupetini.

U trećem dijelu dižu se glasovi iz radionica, iz rudnika, sa polja, sa zemlje, iz kolonija i iz vojske. Opisuje život labinskih rudara.[10]

»... Grozna, proždrljiva
svoja usta razvaljuje

[9] Giuseppina Martinuzzi, Dopo la festa, L'Istria, Poreč 1896, br. 766, 19. rujna.

[10] Živomir Stanković, Uz srebrni jubilej Istre, Front, Beograd, god. XXIV/1968, br. 20.

opaki rudnik,
uz utrobe brda izbacuje
crnu falangu
rudara.
Ah, nisu umrli parije
iz legende!
U vjekovnim borbama
protiv hridina kubure
u noći podzemlja
a ime im je proleteri.
Izlaze tromi: odrpana
odjeća lepršа
na mršavom boku,
što se na željezni bat
umoran spušta...«

Govori o rudarima i u pjesmi: »Sadašnjost i budućnost« (1900):

»Kopaj! Crna kokoš silazi
sto metara pod zemlju, a lampa sumorna
što visi o vlažnom svodu
kazuje da tu nestaje zraka.
Kopaj, neumorni! Otmjeni grad
hoće da se svjetlost popne u svijećnjake,
da plava visoka toplina
struji u veličanstvenim ognjištima.«

Ona opisuje bijedne prilike svojih rudara također u pjesmi »Stihovi koje je čitao umjetnik Maurer na jednoj priredbi Omladinskog socijalističkog kluba, 1913. godine u sjedištu društva«.

»Kad sam, mokar od znoja, oštrom
lopatom udarao u otvrdnulo grumenje
ili, pred licem smrti, iz rudnika
otkidao bogatstvo, ti si za mene, rekavši
da sam kukavni porod plebejski, plod
moga rada uzimao; ti si taj
koji si me u ratne zločine gurao:
sve je za mene dužnost, a za te pravo.«

U ovom periodu Giuseppina nastavlja sastavljati stihove u kojima veliča radničku klasu, borbu proletarijata, crvenu zastavu i talijansko-slavensko bratstvo.*

---

[11] Giuseppina Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 306. Invito alla luce, Trieste 1912.

* Pod nazivom Slaveni Martinuzzijeva podrazumijeva istarske Hrvate i Slovence. — Primj. M. C.

Poziva radnike da uče, da podignu vlastitu kulturnu razinu i da posjećuju prostorije kulturnih društava u Trstu i u drugim mjestima Istre.[11]

»Izlazite iz rudnika, ljevaonica,
izlazite iz tvornica, radionica,
vi, trudbenici, čete proleterske,
neizmjerna snago, koja sebe ne poznaje!«

Godine 1912. ideja o jedinstvu i bratstvu nalazi se u »Azioni scenica in versi« (»Scenski prikaz u stihovima«) u kojem jedna drugarica socijalistkinja prekida svađu između dviju građanki u Trstu, Slovenke i Talijanke:

»... barjak,
ovaj crveni pobjednički.
... Talijani i Slaveni, zajedno
u velikom čovječanstvu
oploditi moramo sjeme
jedne nove uljudbe.
Ovamo, sestre, poljubite ga,
on ne dolazi da briše
narode i jezike
već da ih izjednači.
Neka vas pokrije svojim plaštem
pobjedničkim. Patriotizam
umire u mržnji. Zapjevajmo pjesmu
ljubavi socijalizmu.«

Osim stihova, piše razne članke u kojima se bavi školskim i pedagoškim pitanjima, govori o književnosti, politici, društvenim i ekonomskim problemima. Revno surađuje u novinama i revijama koje objavljuju njezine članke ili donose ocjene i komentare o njezinoj raznovrsnoj i intenzivnoj djelatnosti. Spominje ih sama Martinuzzijeva u »Zbirci sastava i spisa«:[12]

La Cronaca rossa, La Donna, La Penna, Rassegna scolastica, La Scolta, L'Indipendente, Il Raccoglitore, Mente e cuore, L'Eco di Pola, L'Istria, Il Proletario, L'Alto Adige, Scuola laica, Provincia di Vicenza, Il Cittadino, Il Dalmata, La Pace, Scintille, Il Socialista Friulano, Palvese, Pagine Istriane, Il Popolo Istriano, Il Grido del Popolo, L'Arte-Trieste, Cronaca Siciliana, Avanti, Trieste, Il Gazzettino di Pola, Fanfulla della Domenica, Lombardia, L'Ordine nuovo, L'Asino, La Lotta, Secolo Nuovo, Il Metallurgico, Il Lavoratore friulano, Il Lavoratore, La Propaganda, Pagine libere, L'Istria Socialista, L'Humanité.

Sve ove dragocjene dokumente svoga djela sprema i sređuje kronološki u navedenoj *Zbirci sastava i spisa* (Raccolta di scritti e stampati).

[12] Isto, str. 17.

Uspijeva upotpuniti godište 1914—1918. lista »*Il Lavoratore*«. Skuplja članke *L'Umanitéa* i mnoge članke o ratu 1914—1918, objavljene u »*Il Piccolo di Trieste*«.

Posebno je značajna zbirka pisama Martinuzzijeve. To je još jedan dokumenat prijelaza iz iredentizma u naprednjački period hrabre i otvorene borbe za ostvarenje proleterskih ideala.

Zbirka sastava i spisa sadrži korespondenciju s osobama školske, književne, političke i obiteljske sredine, s drugovima borcima iz Socijalističke i Komunističke stranke Trsta.

Sjećanje na njezin Labin, na radnike, rudare i seljake, među kojima je provela godine mladosti, uvijek je živo i pothranjuje se izmjenom pisama s Općinom Labin i s organizacijama kao što su: Društvo za uzajamnu pomoć labinskih radnika, Društvo za društvene nauke u Labinu, Talijanski savez rudara — Odsjek Labin, Socijalistička stranka i Komunistička stranka u Labinu. Upućuje pomoć u novcu za rudare i njihove obitelji, Društvu za uzajamnu pomoć labinskih radnika. U jednom pismu od 27. siječnja 1901. Josip Diminić joj zahvaljuje što je darovala u korist fonda ženskog odsjeka toga društva iznos od 12 kruna. Isti Diminić joj 19. veljače 1910. izražava priznanje za 15 kruna upućenih u korist fonda za mirovine Društva za uzajamnu pomoć.

Izmjena pisama s općinom Labin u vezi je s darovanjem njezine privatne biblioteke: namjerava pružiti svojim sugrađanima dokaz svoje privrženosti rodnoj zemlji i njezine žive skrbi za kulturni razvoj grada. Tako u jednom pismu iz 1897. obećava da će darovati stanovnicima Labina službeno, putem dotične općine, svoju biblioteku, dajući ujedno upute kako je treba čuvati. Biblioteka se sastoji od jedne dragocjene i sređene zbirke knjiga, novina i rukopisa koji odražavaju razinu njezine intelektualne formacije, s tačno naznačenim interesom za nauku. Giuseppina priprema jedan kronološki sređen arhiv, lako upotrebljiv i racionalno sistematski uređen.

Biblioteka koju nam je ostavila Martinuzzijeva mora da je iziskivala mnogo truda, ustrajnosti i iskustva u sakupljanju djela. Osim knjiga, tu ima izrezaka iz novina, spisa, pisama, govora, sve popraćeno bilješkama s kratkim pregledom glavnih svojstava osoba, mjesta i vremena koje je Martinuzzijeva smatrala potrebnim istaknuti. Biblioteka sadrži djela koja se odnose na povijesne događaje, pitanja književnog, pedagoškog, znanstvenog i političkog značaja. Našu pažnju privlače djela Marxa, citirana u katalogu:

Prilog kritici Hegelove filozofije,
Prilog židovskom pitanju,
Izvještaj o procesu komunistima u Kölnu,
Rasprava o Sestu,
Landtag rajnskih provincija,
Kapital,

[13] Isto, str. 21—22.

Savez međunarodne demokracije,
Proces pred porotnim sudom u Kölnu zbog poticanja na pobunu,
Manifest Komunističke partije.
Nalazimo i neke statute, kao:
Statut istarskog poljoprivrednog društva,
Statut saveza rudara u Austriji, Trst,
Statut saveza radnika i radnica Trsta,
Statut Omladinskog socijalističkog kluba u Trstu,
Statut radničkih zadruga Trsta, Istre i Furlanije,
Statut ili interni pravilnik ženske grupe komunista u Trstu.

Rukopisi što ih je Martinuzzijeva predala u besprijekornom i dokomuntiranom obliku, daju zbirci znatnu vrijednost. Glavna jezgra »*Zbirke sastava i spisa koji se odnose na Giuseppinu Martinuzzi*« sastavljena je od svezaka 27, 28, 29 koji sadrže sastave, privatna pisma, govore, vijesti raznih novina o djelatnosti Martinuzzijeve, tiskane stvari koje se odnose na rascjep Socijalističke stranke Italije i dokumente koji obrađuju aktivnost ženske grupe komunista u Trstu.

Dio biblioteke predstavljaju i 54 zamotka novina »Il Lavoratore« i »Il Piccolo«, skupljeni i sačuvani u periodu 1914—1918. Na svakom od njih čitamo još danas ovu bilješku: »Evropski rat. Neka se čuva među mojim knjigama«.

Posebnu pažnju zavređuje »Katalog-dodatak« koji sadrži popis knjiga i uvod s posvetom. U njemu piše vlastitom rukom: »Katalog biblioteke posvećene časnom imenu mojih roditelja — Ivanu i Antoniji Martinuzzi — i od mene darovane Općini Labin s vlastoručnim potpisom, pohranjenim u Kotarskom sudu grada 9. VIII 1897.«

Darovanje biblioteke primili su sa zadovoljstvom svi sugrađani, rudari i radnici.

Nakon perioda prve mladosti, koja se razvija pod moralnim, političkim i ideološkim utjecajem Labinjana Tomasa Lucianija,[14] Martinuzzijeva ide ususret jednom korisnom periodu samostalnog traganja koje seže od 1895. do 1899. i koje se odvodi na tragove De Amicisa i na polje njegovih socijalističkih ideja.

Doista Giuseppina se postepeno oslobađa vjerskih predrasuda i uspijeva stvoriti sve savršeniji sklad sa sredinom u kojoj djeluje i radi. Podučava već četiri godine u osnovnoj školi u Starom gradu, u četvrti siromašnih i sve je više privlači sudbina radničke klase. Ideal domovine o kojem je sanjao Luciani, nadvladao je jedan drugi kome posvećuje s ustrajnom predanošću plemeniti život: *Borba za pobjedu proletarijata nad izrabljivačkim kapitalizmom.*

To nam kaže ona sama: »Napredak tjera i sve mora pasti pred čudesima koja on zna izvršiti... Kad mi se učinio jasan uzvišeni ideal

---

[14] Tomaso Luciani, rođen u Labinu (1818—1894).

novog društva po marksističkoj doktrini, sva moja intelektualna aktivnost bila je prinuđena da se razvija na polju socijalizma.«[15]

Slijedeća »Bilješka« koju je napisala Giuseppina Martinuzzi, predstavlja danas dokumenat neprocjenjive vrijednosti:

»Velika stvar društvenog iskupljenja privukla je moje misli i osjećaje, dala sam se na proučavanje društvene znanosti velikih mislilaca Marxa i Engelsa i drugih, te sam izašla s uskog polja nacionalizma da radim na onom klasne borbe. Nacionalisti su me nazvali izdajnicom domovine, progonili me, ja sam nastavila radom, držeći predavanja, pišući u novinama pod raznim imenima, izdavajući brošure, pomažući širenje ideje mojim novčanim uštedama. Takvom misijom danas 15. IX 1900. kanim nastaviti«.[16]

Evo što je imao da napiše Giuseppe Piemontese o Giuseppini Martinuzzi, o prvim godinama njezina prilaženja Socijalističkoj stranci:[17]

»I Giuseppina Martinuzzi se zadubila u istraživanja ekonomskih i društvenih pitanja i u proučavanje djela Marxa i Engelsa koja su je, logično, dovela do toga da prigrli socijalističke ideje ... i oko 1895. godine ona postaje borbeni socijalist i baca se odlučno u borbu.

Ne može se reći da joj je to lako uspjelo. Bivša tajnica »Radničkog društva«, prijateljica i suradnica Edgara Rascovicha, naviknuta da posjećuje građanske intelektualne krugove, osobe na glasu, obitelji visoka položaja, one ukratko, koje se s konvencionalnim izrazom običava nazivati »bolje društvo«, morala je podnijeti uvrede da vidi kako joj se u lice zatvaraju sva vrata. Tršćanska buržoazija ju je istjerala iz svoga krila, nije joj oprostila »izdaju«. Vrijeđala ju je, klevetala, pokušala joj je naškoditi na svaki način, poprskala ju je prljavštinom i otrovom«.

Ali ona je neslomiva. Sad je već sastavni dio proletarijata i koristi svoje intelektualne sposobnosti i svoja iskustva odgojiteljice da širi napredne ideje i da među radničkim masama podiže klasnu svijest i svijest društvene pravde. Le Sedi Riunite (Udruženo sjedište) su političko-kulturni centar, odakle se širi socijalistička ideja putem raznih ustanova kao što su Klub društvenih znanosti, Ženski socijalistički klub, Omladinski socijalistički klub.

Martinuzzijeva primjećuje: »Svakodnevno vidimo kako se povećavaju redovi uvjerenih socijalista: zborovi, sastanci održavaju se bez prestanka, sve su življi, brojniji, tako da je konzervativna štampa prisiljena, ako ne dugo, da bar kao vijest kronike registrira djelovanje velike socijalističke stranke.«[18]

---

[15] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 22.

[16] Isto, str. 22—23.

[17] Giuseppe Piemontese, Il movimento operaio a Trieste, Udine 1961, str. 178.

[18] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 47.

»Učiteljica u Sedi Riunite« razvija intenzivnu aktivnost. Socijalist Ottone Lantieri i supruga mu Libera sjećaju se: »Sretali smo Giuseppinu Martinuzzi u Sedi Riunite, budući da je bila tamo svake večeri, neizbježna na predavanjima ili diskusijama s mladim socijalistima«.

Piemontese, govoreći o Giusepini, kaže:[20] »Omladinski socijalistički klub nastao je 10. ožujka 1907. i sačinjavao je uvijek najnapredniju ljevicu socijalističkog pokreta. Među osnivačima kluba spominju se Ottone Lantieri (još uvijek na životu), radnik Arrigo Gojak, koji je poginuo boreći se u Španjolskoj, Mario Bercé i Redo Sornig ubijeni od fašista. Giuseppina Martinuzzi posjećivala je skoro svake večeri sjedište i raspaljivala mlade uspomenama na Amilcare Ciprianija, Garibaldija, na Parišku Komunu, šireći načela marksizma i klasne borbe.

»... Duša *Ženskog socijalističkog kluba*, njegov 'spiritus rector' od početka do poslije 1918. godine bila je Giuseppina Martinuzzi. Aktivnost Ženskog kluba razvijala se osobito među ženama radnicama, održavanjem sastanaka i tečajeva vezenja, organiziranjem izleta za djecu u suradnji s radničkim zadrugama i sudjelovanjem u svim aktivnostima Partije.«

U svojim predavanjima govori o socijalističkoj ideji, o proletarijatu, o rudarima i labinskim seljacima, o potlačenim i potištenim ženama, o omladini. Potiče na odlučnu i nepopustljivu borbu protiv šovinističkog nacionalizma, sijača nesloge i netrpeljivosti među narodima, te želi pobjedu socijalizma u Istri, utemeljenog na talijansko-slavenskom bratstvu i jedinstvu. Tako Klub za društvene nauke organizira u Trstu niz predavanja:

Sloboda i ropstvo (1899),
Domovina i socijalizam (1899),
Edmondo de Amicis i društveno pitanje (1899),
Rad dječaka u tvornicama i rudnicima (1899),
Što je nacionalizam? (1900).
Izdaje knjižice:
Među sužnjevima (1899),
Među Talijanima i Slavenima (1914).

Nastojanjem Omladinskog i Ženskog socijalističkog kluba Jadranskog područja, neki govori Martinuzzijeve bili su tiskani u knjižicama: »Bolesni nacionalizam i spekulantski internacionalizam« (1911), »Amilcare Cipriani« (1913), »Mladim socijalistima« (1913).

Ženski socijalistički klub organizira dva ciklusa predavanja:
I) Godine 1908:
Dvije domovine,
Idealnost štrajka,
Materinstvo u proletarijatu,

---

[19] Ottone Lantieri od 1907. predsjednik Socijalističke omladine Trsta. 1918. tajnik Socijalističke stranke Trsta.

[20] G. Piemontese, Il movimento operaio a Trieste. o. c., str. 250—251.

Arhimedova poluga,
Narodna škola.

U ožujku iste godine tršćanski *Il Lavoratore* piše u rubrici Predavanja: »Naš Savez namjerava održati ciklus društvenih predavanja. U tu svrhu osigurana je suradnja Giuseppine Martinuzzi i Amilcara Storchija. Prvo predavanje održat će se u subotu, 7. o. mjeseca u 7 sati na večer«.

II) U 1909. godini održava se drugi ciklus predavanja:

— Manifest Saveza komunista,
— Komunizam i socijalizam,
— Međunarodno radničko udruživanje,
— Zašto socijalizam mora biti internacionalan?
— Zašto ekonomskom oslobođenju mora prethoditi intelektualno i moralno uzdizanje?
— Zašto poljoprivredna i industrijska proizvodnja mora biti uređena zakonima?
— Kako se stvara kapital? U kakvom odnosu stoji plaća prema radu?
— Što se razumijeva pod jednakošću, slobodom, bratstvom, pravom, dužnošću?
— Kakve su dužnosti socijaliste u obitelji, u društvu, u krilu stranke?
— Zašto proletersku borbu mora voditi socijalistička stranka i zašto je moraju pomoći intelektualne snage?
— Dok traju sadašnje društvene prilike, može li biti ženske konkurencije na tržištu rada?
— Što se razumijeva pod slobodnom ljubavi?[21]

Njezina predavanja imaju jedan zajednički nazivnik:

Jedinstvo i bratstvo, te ekonomsko, kulturno i ideološko uzdizanje radnika.

U prvim govorima obrađuje razne teme: dvije domovine, društvena pitanja, borbu protiv društvene nepravde, izrabljivanja i povlastica.

U jednom od ovih, »Domovina i socijalizam«, održanom 3. srpnja 1899. pod zaštitom Socijal-demokratskog Saveza Trsta, osuđuje domovinu koja ostavlja proletarijat u rukama izrabljivača, »koja bogatima dozvoljava bespošličenje i bančenje, a siromašnima nameće slabo plaćeni rad i život u kućercima, prljavim i smrdljivim, bez zraka i svjetla«, uskraćuje im administrativno pravo glasa, »siromašnom, jer je — siromašan, ženi, jer je — žena«. Socijalist misli na veliku, pravednu Domovinu koja »ne nameće nacionalnu mržnju kao građansku vrlinu«, nego se temelji na načelima bratstva, jednakosti i korišćenja zemlje u zajednici. Martinuzzijeva navodi misao Andrea Coste, zastupnika u rimskom parlamentu, čija se tvrdnja temelji na marksističkoj doktrini i može se ostvariti samo ispravnom i pravednom politikom. On kaže: »Socijalizam, zbog širine svojih shvaćanja i zbog svoje internacionalnosti, nadahnju-

[21] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 25—27.

jući se svim slobodama, svim ljudskim težnjama, riješit će ne samo najhitnije ekonomske probleme našeg vremena, nego će dati svim narodnostima, svim domovinama, sredstva da se skladno razvijaju u humanosti, prema vlastitom duhu, tradicijama, interesima, i vlastitoj volji«. Martinuzzijeva dodaje da socijalizam nije dogma, nego društvena znanost, koju treba provesti u djelo, to je napredak, revolucija misli. U svom govoru odgovara na optužbe za ateizam i antipatriotizam, nabačene od ljudi »od dogme« i od nacionalista. Na koncu spominje program Saveza, sadržan u riječima: »*Bratstvo* (temelj društvenog života, naroda, domovine), *jednakost* (izraz pravednosti), i *sloboda* (»prvi uvjet ljudskog dostojanstva«). Zaključuje ovako: »Ja neću tu budućnost, jer sam se rodila prerano, ipak moj dio radosti hoću i ja, i evo mašte koja mi pomaže, evo zanosa koji mi je u prvim godinama života dolazio iz maloga rodnog gnjijezda, mog Labina, zatim, u zrelim godinama iz talijanstva i sada, u kasnim godinama, po zakonu neprestanog razvoja, što znači napredak, intelektualnu životnu snagu, dolazi mi iz pojma zbratimljenih naroda oslobođenjem proletarijata.«

U govorima spominje Istru, svoj Labin, »poznatu domovinu starog slavnog Flaciusa« i opisuje bijedan život labinskih rudara, teške društvene prilike i vjeruje u socijalizam, osloboditelja potlačenog proletarijata. Godine 1899. piše: »Oh, kako bih rado govorila Labinjanima, naročito našem radniku, tako bistrom i inteligentnom, o društvenom pitanju o kojem ne zna nego klevete... Muči me grižnja savjesti da do sada nisam mogla govoriti mojim Labinjanima o »onoj velikoj ideji koja se širi po čitavom civiliziranom svijetu i obećava čovječanstvu postignuće najvišeg cilja: bratstva naroda i pravde među društvenim klasama«.[22]

Govoreći o raznim oblicima ropstva spominje i labinske rudare: »Prodrite u rudnike gdje bijedni puk prezren i slabo plaćen proživljava život suočen s crnom smrću«.[23]

Martinuzzijeva spominje istarske radnike i labinske rudare u govoru »Edmondo de Amicis i društvena pitanja«:[24]

»Drugovi, možemo mi isto toliko reći o radnicima koji kubure u našem gradu, o onima koji se bore protiv surove prirode, na poljima čitave Julijske krajine, o onim drugima, najbjednijima od svih, koji dnevno prkose smrti u labinskom rudniku, a da ne mogu izvući malu naknadu koja bi bila dovoljna da nasiti obitelj? Gdje su škole za sve njih? Da li su vladajuće klase koje upravljaju općinskom i pokrajinskom imovinom ikad mislile na to da su i ovi priprosti radnici, nadareni sposobnošću shvaćanja, iz koje proizlazi njihovo pravo da budu istrgnuti iz stanja onog prirodnog neznanja, koje ih, prema odgojenom i učenom

[22] Carlo Laube, Due figli di Albona, Isidoro Furlani e Giuseppina Martinuzzi, Gorizia 1966, str. 28.

[23] G. Martinuzzi, Edmondo De Amicis e la questione sòciale, Trieste 1900.

[24] Idem, 1900.

čovjeku, prisiljava da ostanu u položaju roba? A da škole i postoje, koliko bi njih bilo u mogućnosti da se njima koristi? Sigurno ne oni koji su obiteljskim prilikama prisiljeni da udvostruče oskudnu dnevnu plaću, povećavajući radne sate toliko da ne spavaju više od 4 ili 5 sati; ne, siromašni koloni, raspršeni po osamljenim kolibama na tuđem zemljištu, a koji iz bliza toliko podsjećaju na srednjovjekovne kmetove. Ne, nesretni rudari koji se nakon 12 sati provedenih pod zemljom, o kruhu i vodi, vraćaju u samotne kolibe, udaljene dva i više sati i slomljeni od napora bacaju se na slamnate ležaje u očekivanju da dođe pun tanjur palente ili juha sa zeljem i krumpirom.

Da bi se omogućilo svim ovim mučenicima rada da pohađaju školu, potrebno je da prethodno budu izbavljeni iz pandža izrabljivača, da budu u položaju da mogu zadovoljiti potrebe ljudske egzistencije, uljepšane onim zakonitim radostima, bez kojih se pravo na život mijenja u produženu muku, potrebno je da veliki i mali posjedi nestanu i budu obuhvaćeni u zajednici, na čijem nepresušenom vrelu, hranjenom zajedničkim radom, svi treba da crpu«.

Nadovezujući na društveno pitanje, o kojem je raspravljano u »Radu dječaka u tvornicama i rudnicima«,[25] opisuje život malih radnika »zlostavljanih i tučenih ... « Pređimo iz tvornica u rudnike, a vi me slijedite, dok je prekapam u pamćenju iz mladih dana, obilan materijal za sastavljanje kratke i žalosne povijesne stranice malog rudara. Mašta me prenosi u Labin, te mi se otvara slika onih rudnika ugljena. S prozora moje kuće vidim gdje prolaze brojne grupe odrpanih Slavena koji se, naslanjajući se na štapove sa željeznim šiljkom, upućuju svojim dalekim prebivalištima, raspršenim po poljima, bez ikakve zaštite protiv kiše, studeni i snijega. I moj se samilostan pogled zaustavlja najradije na dječacima koji spori i tihi idu za starijima, dječaci osuđeni zbog siromaštva na neznanje, a uslijed toga na trajno izrabljivanje: robovi koji nisu vezani željeznim lancima, nego onim čvršćim, buržujskim povlasticama. Ovi dječaci, dvanaestogodišnjaci (moja sjećanja sežu tamo do 1884, a tada se i u dobi od 10 godina ulazilo na rad u rudnike); oni dvanaestogodišnjaci radili su 10 i 12 sati pod zemljom s najvećom plaćom od 40 novčića: gurali su i vukli sanduke prepune ugljena duž uskih i neravnih rovova, a u podne su se hranili crnim kruhom i pili vodu što je curila sa stijene. Izlazili su umorni, iscrpljeni na svijetlo, na zrak, izašli su da ponovo vide svoje vršnjake koji su se vraćali iz škole, ili su veseli skakali po livadama, igrajući se hvatanja po ulicama, bezbrižni, prepuni životne snage.

Tko vas je osudio da trpite nedužni jadnici? Za kakav mračni cilj vi morate grubim naporom kovati prekrasan život drugih dječaka? Nauka o univerzalnoj ljubavi na kojoj je osnovana kršćanska Crkva, nauka o jednakosti nije, dakle, za vas učinila ništa? Zašto vas ljudi oltara, na

---

[25] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 67—68.

priliku božanskog učitelja, ne brane od izrabljivanja i ne bacaju prokletstvo na vaše nečovječne izrabljivače?

Tako, drugovi, ponavlja mi sjećanje na nekadašnje vrijeme u kojem sam ja iskreno vjerovala u dobrotu ljudi, pa su mi se stoga nametala takva nerješiva pitanja.

Koliko potresa između one prošlosti i ovoga danas u vjerovanju, po kome su mi neke ljudske ustanove izgledale veličanstvene... Kakva razočaranja između onih događaja i knjige čiji vam sadržaj izlažem. Tada sam osjećala sažaljenje samo prema onim dječacima moje zemlje. Sada se sažaljenje proteže na sve male radnike kojih se žalosna povijest može prekinuti samo rješenjem društvenog pitanja.«

Analizirajući društvene i političke prilike proletarijata, labinska socijalistkinja kaže: »Marxov uzvik: *Radnici svih zemalja ujedinite se!*, bio je objava rata koju je napredak bacio u lice nacionalizmu«[26] »U Istri najveće smetnje socijalizmu pravi nacionalizam koji sije rasnu mržnju između slavenskih i talijanskih proletera, ocrnjuje ih napadima i uvredama putem štampe, odvaja jedne od drugih, prouzrokujući moralnu i ekonomsku propast zajedničke domovine.« U predavanju »Što je nacionalizam?«, održanom 1900. u Trstu, u Klubu za društvene nauke, ona tvrdi da »socijalizam, borac za pravo na život ne može, ne smije se protiviti ni jednom jeziku, naprotiv, kao pobornik svih sloboda dužan je spriječiti da narod koji je dominantan u nekom kraju, zloupotrijebi svoj položaj gušeći jezični razvoj ekonomski podređenog naroda«. Konstatira da »nacionalno razbojništvo oduzima snagu socijalizmu i veoma otežava napredak... Treba se protiv njega boriti ne samo za vrijeme izbora, nego stalno, ustrajno, riječju i primjerom... Nacionalizam kod nas znači oružje za borbu protiv socijalističke ideje koja je, nalik na veliko sunce na nebeskom svodu, svanula na društvenim horizontima. Ja sam ušutkala nacionalni osjećaj, drugovi, nakon što sam mu dala najvatrenije iluzije lijepih godina, nakon što sam mu žrtvovala moj dio sreće...«

12. kolovoza 1900. govori u Puli o tome »Nacionalna borba u Istri promatrana kao zapreka socijalizmu«.[27] Na rukopisu je napisana ova bilješka — napomena njezinom rukom:

»Htijući javno objaviti vjeru u socijalizam u Istri prihvatila sam poziv radnica u Puli i održala im javno predavanje u dvorani Apollo, 12. kolovoza 1900.«

Martinuzzijeva kaže da je za suzbijanje i iskorjenjivanje nacionalizma potrebno oduprijeti mu se nepobjedivim oružjem: »*Jedinstvo i bratstvo Slavena i Talijana u Istri*, garancija su budućeg blagostanja i napretka«. Izražava svoju srdačnu želju da govori radnicima Labina, Pule i čitave Istre. Stoga počinje govor slijedećim riječima:

»Drugovi, željeli ste čuti riječ žene koja je, premda rođena u građanskoj obitelji, i u lijepim mladim godinama uvjerena nacionalistki-

---

[26] Isto, str. 78, 80—81.

[27] Isto, str. 87—89, 97, 101.

nja, znala izaći u kasnoj zrelosti iz uskog klasnog horizonta i iz regionalizma i na poticaj humanitarnih osjećaja popeti se u visoke intelektualne predjele«.

Kaže da će govoriti kao drugarica u borbi za socijalizam, kao ljubazna kći Istre na čijem su blagostanju svi dužni surađivati; kao žena kojoj po prirodi pripada zadatak da potiče vlastite narode zemlje na mir. Govorit će i kao učiteljica »koja je 27 godina učiteljevanja putem mnoštva svojih učenica upoznala žalosne prilike proletarijata«.

A kako je Pula glavni grad Istre u kojem se, putem gospodarske organizacije radnika, učvršćuje mirna i veličanstvena marksistička ideja, Giuseppina vidi u tom povoljne znakove za čitavu pokrajinu koja iz manjih mjesta (gradova), iz sela i zaselaka gleda ovamo kao na centar demokratskog međunarodnog pokreta, unaprijed najavljujući budući sporazum čitavog istarskog proletarijata«. »Radnici Pule, koji u ovom vremenu pripadaju raznim narodnostima, mogu se svejedno razumjeti i ujediniti, oslobođeni predrasuda šovinističkog i netrpeljivog patroitizma, uzroka bratoubilačke borbe«, kako će to učiniti 1921. labinski rudari, ujedinjeni vezom solidarnosti koja im je omogućila da vlastitom krvlju upišu u povijest evropskog proletarijata herojske stranice.

Govoreći o društvenom životu u Istri, Martinuzzijeva vidi s jedne strane koncentraciju građanskog vlasništva, s druge strane proletarijat u fazi razvoja.

Dvije se buržoazije bore za gospodarsko i moralno prvenstvo zajedničke domovine: i nadmeću se, talijanska buržoazija s patriotskim idealima, slavenska s humanitarnim osjećajima. »Prva hoće da ostane u posjedu gospodarske situacije, a druga hoće da je prisvoji«. Iz toga proizlazi mržnja, prezir, odmazda i ljubomora: »Bura u žlici vode«.

Govoreći talijanskoj buržoaziji kaže: »Vi imate kapital«, a proleterska klasa »samo ruke i one su jeftine, također su na raspolaganju na očajnom polju nezaposlenosti, u neobuzdanoj individualnoj konkurenciji«. Držeći se znamenitog motta »Divide et impera«, oni (buržuji) nastoje ostvariti svoj program huškajući dva proletarijata (slavenski i talijanski) jednog na drugog«.

»Sjetimo se da je u Istri slavenski proletarijat brojniji od svih Talijana zajedno«.

»Ova Istra koja je u borbama mišljenja u šesnaestom stoljeću dala Matiju Vlačića (Flaciusa), da li će u dvadesetom stoljeću odbiti vojnike socijalističke revolucije koja se na gospodarskom polju svakodnevnog razvija?«

»Ah, ja ne mogu zamisliti da će takav nemar potrajati kod djece ovoga našega dragog kraja... Ako sam se ja kao Istranka znala osloboditi uskog horizonta nacionalizma i uzdižući se u život primijetila neizmjerne horizonte čovječanstva, gdje su suze izmučenih napunile čitavo more, tako da mi se čini kao da prije nisam uistinu ni živjela, zašto pak moji zemljaci ne bi morali biti spremni da učine isto tako?

Da, treba imati jaku volju, hrabrosti, da se prekine nit koja nas veže s prošlošću, da prezremo prijekor neprijateljskog konzervativizma:

Humanitarna ljubav; evo poticaja: *osjećaj pravednosti,* evo temelja čitavog djelovanja pravog socijaliste«.

Ustanovljuje da su njezina razmišljanja »gorka i oštra«, ali dokle god socijalizam, veliki izmiritelj narodnosti, ne digne glavu u čitavoj Istri, »ovaj skup od dva naroda koji žive zajedno nastavit će svoju neciviliziranu borbu, antipatičnu i štetnu za obojicu, ali poraznu za talijansku stranu koja se, brojno slabija, osamljena i kao izgubljena u prostranom carstvu, okružena, izmiješana s jednim mladim narodom koji se uzdiže silnim zamahom kao pritisnuta opruga, nalazi u slabom, nepovoljnom položaju, štoviše na rubu ponora.«

»... Sumnjati u konačnu pobjedu bila bi sljepoća, bilo bi pomanjkanje vjere u ljudski napredak. Onaj koga smo nedavno izgubili učio nas je da vjerujemo i radimo. Mislim na Liebknechta, čije ime izgovaram s poštovanjem.

... Neka, dakle, bude u nama i s nama svijetla vizija budućnosti.

Svetost rada neka bude vaša obaveza, dobro čovječanstva vaša zvijezda i u viziji svijetle budućnosti pjevajte himnu pobjede:

Kad jedan slobodan narod
više ne bude radio za dokonost drugih
i kad se barbarske mržnje ugase
tada će nad nepravdom slavlje slavit ljubav«.

Ovaj govor, održan u Puli 1900, pobudio je opće oduševljenje. Lokalni je tisak o njemu pisao prije i poslije predavanja u nekoliko članaka. Socijalist Francesco Fabretto piše, pored ostalog, u »Proletario di Pola«:[28] »... Njezini su napisi znali uvijek podići duh proletarijata. I proletarijat drži pogled uperen prema njoj i iz njezinih napisa crpi novu snagu da podrži častan rat koji vodi rad protiv kapitala«.

U jednom drugom članku, napisanom poslije predavanja, Fabretto kaže: »Dvorana Apollo bila je dupkom puna građana i drugova koji su dohrlili da čuju riječ naše drugarice koja je čitala svoje sjajno predavanje, često prekidana odobravanjem i kroz odprilike jedan sat i pol držala je vezanu pažnju svih prisutnih. Ističemo da je prvi put na jednom socijalističkom predavanju bilo prisutno stotinjak žena«.

Govoreći 1911. o »Bolesnom nacionalizmu i špekulantskom internacionalizmu«[29] drugarica suborac istarskog radnika dokazuje da je nacionalizam bolestan ako ga Talijani hrane ponosom, a Slaveni ga napajaju osvetom, jedni i drugi uvučeni u bratoubilačku borbu iz koje buržoazija izvlači korist. »Socijalizam, naprotiv, privlači k sebi proletere jednog i drugog naroda, zbratimljuje ih, ali ih ne odnarođuje, dva se jezika upotrebljavaju na svim sastancima zakazanim od socijalista«.

»Za socijalizam, proletarijat jednog naroda bez povijesti ili onog naroda bogatog starodrevnom civilizacijom, tvori jedno internacionalno mnoštvo, jednako izrabljivano i, stoga, treba da bude oslobođeno. Sin

---

[28] Isto, str. 24.

[29] Glas Istre, Pula, god. 25/1968. br. 41, 26/1969. br. 16, 26/1969. br. 23.

Rima ili seljak s Krasa nisu drugo nego braća, kad zajedno stupaju pod crvenom zastavom buntovnika«.

U svom izlaganju Martinuzzijeva formulira objektivne, nepristrane sudove, utemeljene na povijesnim događajima, kako i pristaje njezinoj ličnosti, izgrađenoj intenzivnim, dubokim i ustrajnim proučavanjem marksističke doktrine. I kaže:

»Ali ako hoćemo ocijeniti vrijednost našega povijesnog porijekla, nećemo se moći vratiti u prošlost preko dvadeset stoljeća. Uistinu, davna vremena! Preko dvadeset stoljeća unatrag postoji sjajan fundus u povijesti ljudske civilizacije, u njoj se iznad svih izdižu Egipat, Indija, Asirija i Kina«.

... »Egipćani su podigli veličanstvene piramide određene za pokapanje njihovih mrtvih 30 stoljeća prije nego što je Rim osnovan i one su prkosile vremenu mnogo bolje nego rimske građevine, iako masivne i veličanstvene. One piramide nam pokazuju astronomska i naučna znanja koja ni 4 tisuće godina kasnije Rim još uvijek nije poznavao.

... Mi smo u dvadesetom stoljeću nasljednici ne jedne civilizacije, nego svih onih koje su postojale prije, jer sve su pridonijele tome, da se primitivna ljudska životinja ugladi, svaka joj je dala poticaj da napreduje i da se uzdigne. Starodrevni Rim se nije pojavljivao u zaostalim krajevima, on se borio protiv već naprednih naroda, i da zavlada svima, uništio je mir, blagostanje poljoprivrednih i industrijskih naroda, sravnio je sa zemljom cvatuće gradove, istrijebio je svojim vojničkim pohodima milijune ljudi, prisvojio je njihovu kulturu i nametnuo im snagom pobjednika latinski karakter i mudrost svojih zakona«.

»Plemenita latinska krv? Civilizacija dvadeset stoljeća?

Ali da su Latini i bili prvi civilizirani narodi, koju bismo za to zaslugu imali mi, živa mješavina svih ljudskih rasa?

Promatrajte ljude koje susrećete na ulicama Trsta i vidjet ćete u njima tipične karaktere evropskih, afričkih, azijskih naroda, izmiješanih s Amerikancima svih mogućih križanja; čitajte imena na natpisima trgovina i uvjerit ćete se da su u velikoj većini slavenska i njemačka.

Dakle, čemu toliko razmetanje latinstvom i talijanstvom?

Kao što naša majka nema pravo da nam nameće prezir prema majkama drugih, tako nas naš talijanski jezik ne može učiti da preziremo jezik Slavena, naših zemljaka, ne privremenih i toleriranih gostiju, nego zakonite djece ove istarske regije, dakle, jednakih nama u dužnostima i pravima.

Nikakva razlika, dakle, za nas socijaliste ne može postojati između dviju narodnosti ovog kraja. Sve ono što se odnosi na kulturu ovih narodnosti treba nas jednako zanimati, jer je u našem programu napisano da proletarijat svake narodnosti mora reformirati sam sebe, kako bi nakon toga bio u stanju zbaciti kapitalističku silu s njezinih ušančenih pozicija.

Socijalizam polaže svu nadu u civilizirani proletarijat, bio on jedne ili druge narodnosti.«

Martinuzzijeva se diže protiv nezdravog i barbarskog nacionalizma i poziva sve da podignu kulturnu razinu proletarijata. »I stoga škole, svuda škole! Slavenske za Slavene, talijanske za Talijane. Talijansko-slavenski savez bit će jamstvo za bolju budućnost.«

Pod »špekulantskim internacionalizmom« ona razumijeva takve odnose koje na štetu proletarijata razvija kapitalizam za... vlastitu korist i za vlastite ekonomske i moralne interese. Internacionalizam Marxa je, naprotiv, onaj s pozivom: »Proleteri svih zemalja ujedinite se!«..., »budite solidarni na velikom djelu vašeg oslobođenja, usprkos razlici u jezicima, rasi i vjeri: budite solidarni, jer ćete se samo pod takvim uvjetima osloboditi«.

I Martinuzzijeva svršava tako: »Svi su ovi radnici moja braća, bili oni Talijani ili Slaveni, crne ili mongolske rase, svi se muče oko internacionalnog kapitala, svi hoće vrhovnu vlast rada«.

U članku »Jugoslavenske pjesme«[30] Giuseppina kaže da u svakom narodu različitog jezika razabire jedan dio velikog čovječanstva. »Zar nisu Slaveni i Talijani zajednički stanovnici moje zemlje? Tko kaže I s t r a ukratko označava etnografski pojam dvije narodnosti, sada već nerazdruživih«. Navodi riječi Domenica Chiampolija: »Slavensko pleme je među evropskim plemenima ono što je slavuj među pticama«. I dodaje: »Slaveni se pojavljuju u svjetlu mučne prošlosti. Sva su ropstva prošla preko njih..., ono okrutno Jezuita, rušilaca svakog djela koje nije religiozno«.[31]

Marxova misao postaje sastavni dio klasne svijesti milijuna radnika, teoretska i orijentaciona baza njihove aktivnosti. Solidna ideološko-politička sprema naše Martinuzzijeve omogućuje joj da popularizira i tumači radniku marksističku koncepciju znanstvenog socijalizma, kao i najkompliciranija pitanja, na jednostavan i plastičan način.

Polazeći od teorije na praksu, daje »Manifestu Komunističke partije« jedan komentar, u kojem ukratko izlaže na jasan i sjajan način pojmove znanstvenog socijalizma, a temelji se na fatalnim zakonima historije«. Izlaže ukratko sadržaj knjižice i navodi: »Ovo društvo primit će iz svake zemlje radnike koji teže za potpunim oslobođenjem radničke klase.«

»Ne dužnosti bez prava, niti prava bez dužnosti«.

Martinuzzijeva navodi zadnji član Statuta društva: »Premda vezana bratskom vezom solidarnosti i suradnje, radnička društva nastavit će ipak uvijek postojati na onim temeljima koji su za svako od njih posebni«. I nastavlja:

»Doista društvo nije ustanova koja se može kristalizirati, ono je u neprestanom razvoju. Utvrditi kako bi trebalo voditi borbu za 5, za 20 godina, bilo bi nemoguće. Danas znamo da sadašnje stanje stvari ne može i ne smije trajati, jer radnik je prestao sebe smatrati robom moćnih,

[30] G. M a r t i n u z z i, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 221, 222, 224.

[31] Isto, str. 212.

budući da on zna da treba nastaviti hod rušeći prošlost i dajući životu nove oblike. Naprijed, dakle, radniče! Komunistički manifest neka bude znanost koja rasvjetljuje tvoj duh, a ne dogma koja će sapeti tvoj razum. Manifest je povijesni dokumenat koji označuje propast jednog doba i svitanje drugoga, onog kojim je vladalo zlato, a ovim rad, onoga upravljanog povlasticama, ovoga utemeljenog na načelu jednakosti. Karlu Marxku pripada velika zasluga što je dokazao da je ovaj povijesni razvoj neminovan i što je pokazao pravi put radnicima čitavog svijeta, i stoga logičniji i kraći, kojim oni moraju krenuti da ubrzaju revolucionarni pokret. On je završio Manifest svečanom opomenom: Radnici svih zemalja ujedinite se! Ova opomena neka vam bude neprekidno na umu, drugovi!«

»... Proletarijat će se koristiti svojom političkom vlašću da oduzme postepeno buržoaziji sav kapital, da centralizira sredstva za proizvodnju u rukama društvene države, ili, pak, samog proletarijata organiziranog kao vladajuća klasa. Dakle, opće ukidanje privatnog vlasništva u odnosima proizvodnje i dosljedna potpuna revolucija u pravnom, filozofskom i moralnom pogledu. Evo biti socijalizma sadržanog u Manifestu Komunističke partije«.

Na koncu zaključuje:

»Ja sam se oskudno, tu i tamo, dotakla nekih točaka koje se po mojem kriteriju čine najvažnijim, ali znam da to nije dovoljno. One stranice mogu se pročitati u jednom dahu, ali da ih se protumači ne bi bilo dovoljno ni jedan sat, ni sto sati: one odražavaju duboki studij društvene svijesti koji je obavio oštrouman duh kritičara i proroka.

»Ja sam već u godinama, znam da ću morati napustiti svijet ovakav kakav je, ali znam da će vizija pravedne budućnosti, iz koje mi sada dolazi snaga da živim, biti za vašu djecu lijepa stvarnost«.

Obrađujući problem klasne borbe u govoru »Kapital i plaća«,[33] kaže da je »sredstvo da se ukloni antagonizam klasnih interesa otkrio genijalni duh Marxa« i da »kapital, sada akumuliran u malo ruku, pripada svim društvenim klasama, jer je sastavljen od ljudskog rada. Socijalizam nema drugog zadatka nego socijalizirati plod rada koji su prisvojili kapitalisti, bilo da se sastoji od zemljišta, od industrije, od bankarskog kapitala... Ali za borbu protiv kapitalizma, tj. da se bude uistinu socijalist, potrebno nam je oružje; oružje za obranu i za napad. A mi znamo da se ovo snažno oružje zove učenje... Istinsko bogatstvo je u misli, jer što više date drugima više čete od njih imati. Svaki fizički radnik koji hoće svoju ekonomsku slobodu, treba početi od htijenja, od ljubavi, od učenja, učenja, učenja«.

»Zašto bi poljoprivredna i industrijska proizvodnja morala biti regulirana zakonima?«[34] To je jedna lekcija iz marksizma o ekonomiji.

---

[32] G. Martinuzzi, Canti jugoslavi. Glas radnog naroda, Glasilo istarskih i dalmatinskih socijalista, Split, 16. IX 1910, br. 17.

[33] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 207.

[34] Isto, str. 143.

Pokazuje solidnu političku spremu učiteljice Martinuzzi koja je jednostavnim narodnim riječima i pojmovima objasnila teoriju planirane proizvodnje, koja se danas primjenjuje u socijalističkim državama s uspjehom.

Praktičnim primjerima o poraznim učincima u nesređenoj industriji i poljoprivrednoj privatnoj proizvodnji, koja se razvijala samo u korist privatnih interesa, Martinuzzijeva dokazuje vrijednost marksističke koncepcije koja hoće socijalizaciju proizvodnih sredstava i primjenu preciznih propisa za uređenje proizvodnje prema potrebama zajednice.[35]

Rado se zadržava među »umornim i izrabljivanim ljudima koji čeznu za tim da djeci stvore uvjete humanijeg života«, i kaže:

»Ovo je nada koja daje snagu klasnoj borbi, bilo da se ona očituje u štrajkovima ili u opreznoj i mudroj organizaciji svih radničkih snaga. Ovo je nada koja nadahnjuje i moje riječi i daje mi snagu koja je u opreci s odmaklom dobi koja traži mir i odmor«.[36]

Odgojna riječ i primjer naše Martinuzzijeve u borbi za učvršćenje i obnovu socijalističkih organizacija, »zajedno sa širenjem življe intelektualne aktivnosti«, utječu uspješno na razvoj klasne svijesti labinskih rudara koji 1903. štrajkaju mjesec dana, ima ih šest stotina.[37]

Osam stotina rudara sudjeluje u štrajku koji je trajao tri mjeseca 1906, a pokrenule su ga labinske sindikalne organizacije. Tisuću rudara štrajka 1910. punih šest mjeseci. Godine 1918. bio je zakazan dvadesetodnevni štrajk protiv produženja imperijalističkog rata i u znak solidarnosti s oktobarskom revolucijom.[38] Martinuzzijeva ohrabruje svoje rudare da nastave borbu. Godine 1905. drži u Labinu govor »Aktualne društvene prilike«, ostvarujući tako jednu svoju želju izraženu 1899.[39] Puljski list »Il Popolo Istriano«, 8. studenog 1905. ističe oduševljenje koje je predavanje izazvalo u Labinu.

Pariška Komuna je argumenat koji Martinuzzijeva nije mogla propustiti. Govori o tom u govoru *Amilcare Cipriani* (1913).[40] Spominje događaje od 2. rujna 1870: Sedan, Napoleona III, koji je kapitulirao s 85 tisuća francuskih vojnika, te opsadu Metza. U ovim okolnostima osnovan je Republički Centralni Komitet svih dvadeset gradskih okruga, sastavljen od Revolucionarne stranke i od delegata Internacionale pod čijim je vodstvom 63 tisuće radnika, koje »neće nadvladati oskudica i izuzetna hladnoća«, odoljevalo bodreno uzvicima: »Živjela Republika! Živjela Komuna!« Konstatira da malo njih poznaje slavnu povijest Komune, ugušene u krvi. »Svjetski proletarijat ne smije zaboraviti ni sada

---

[35] Bilješka Ottona Lantierija, Trst 1967.

[36] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 211.

[37] F. Čulinović, Revolucionarni pokret u Istri 1921, o. c., str. 27.

[38] Isto, str. 38.

[39] C. Laube, Due figli di Albona, o. c., str. 28.

[40] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 262—264.

ni nikada 63 tisuće heroja Pariske Komune«. — Labinski rudari slijedili su njihov primjer pedeset godina kasnije.

Važnu ulogu u radničkom pokretu Giuseppina dodjeljuje ženi i omladini.

U »Izvještaju o ženskom pokretu u Julijskoj krajini za II Pokrajinski kongres talijanskih socijalista Primorja, održanog u Puli 25—26. prosinca 1899«, i objavljenog u posebnoj knjižici, Martinuzzijeva obrađuje pitanje žena i iznosi gorke konstatacije da žena »u čitavoj Julijskoj krajini nije učinila ni koraka na putu borbe što je vodi ona stranka koja ima napisano na crvenoj zastavi proročansku riječ — Naprijed!« — jer »društvene, obiteljske i ekonomske prilike osuđuju... na stanje pasivnosti, štetno za lokalni pokret revolucionarne ideje«, ženu naših krajeva »pod utjecajem maglovitog nacionalizma, tamo uhvaćena u mrežu lukavog i netrpeljivog klerikalizma, odasvud čvrsto pritegnuta ekonomskim prilikama«. Martinuzzijeva »vjeruje u revolucionarnu ideju koja je došla sa sjevera Marxovom riječju«... »Iz Trsta, gdje je ta ideja još prije 12 godina pustila prvo korijenje s malo hrabrih, uvijek spremnih da se žrtvuju, ona se sada učvršćuje u čitavoj Julijskoj krajini, od Snežnika do Premanture«.

I dva ujedinjena naroda, »u njihovom voljenom materinskom jeziku, uzajamno poštovanom, obradovat će istarsku domovinu Radničkom himnom, dok će crvena zastava, uklonivši svaki drugi simbol krvavih uspomena vjekovnog robovanja i djetinjastih kampanilističkih borbi, zalepršati od Julijskih Alpa do Pule, kao simbolički znak univerzalne ljubavi, jednakosti i slobode« (1899).

U govorima: »Materinstvo u proletarijatu« (1908) i »Bolno materinstvo« (1911), Giuseppina Martinuzzi napada buržujsko društvo koje se u svom okrutnom egoizmu ne brine za majke proleterke koje žive u neizrecivim mukama i oskudici svake vrste, u kolibama, u podzemlju, na tavanima, dok »ih neman, nezasitna proleterskog mesa, odnosi sa sobom u divljem kovitlanju borbe za opstanak«, sileći ih da rade na poljima, u tvornicama, »slabo plaćene, u nemogućnosti da se bave odgojem vlastite djece«. Zašto prepustiti ženu u vlast klasnom neprijatelju? Ima odvažnih, pametnih žena, s naprednim shvaćanjem. A velika nepoznata masa? »Uzeti je svu zajedno s namjerom da se prosvijetli nemoguće je, bilo bi kao da se hoće pomaknuti brdo, ali ako svaki radi sam, uzme svoj kamen, svoju šaku zemlje i brdo se može prenijeti. Tko je uistinu socijalist mora svoj dio borbe izvršiti i u obitelji. Društvo je ukupan zbroj, pojedinci su zbrojive jedinice.« I nastavlja ovako: »Stoljeće borbenog socijalizma hoće oslobođenje materinstva od siromaštva, od neznanja i mora slijediti revolucionarno načelo koje je izraz prava na život, duh i snaga klasne borbe«.[41]

U jednom pismu upućenom skupštini za pravo glasa žena, održanoj 10. ožujka 1913. u Trstu, koje je pročitala Gisella Pahor, Martinuzzijeva

[41] Isto, str. 235, 243—245.

izražava svoju zabrinutost zbog nepravde koja se nanosi ženama, negirajući im pravo glasa. Spomenuvši socijalistički kongres u Beču 1901, traži ukidanje svih zakona koji zapostavljaju ženu u odnosu prema muškarcu i prije svega u pravu na javno pravo glasa.[42]

Pouzdanje koje ima Giuseppina u pobjedu proletarijata i oslobođenje žene, nameće joj da nastavi na teškom putu koji će, započet žalosnom konstatacijom »Izvještaja o ženskom pokretu u Istri« 1899, dovesti istarsku ženu, labinsku ženu, uz bok rudara i s njima će napisati slavne stranice 37 dana 1921. godine.

U omladini vidi snagu koja će ostvariti u skoroj budućnosti ideal milijuna socijalista. Oduševljenje mladih ulijeva joj vjeru, hrabrost i snagu da i u odmakloj dobi nastavi borbu čije će plodove uživati buduća pokoljenja. Od govora koje je održala mladima nekoliko nosi posvetu predsjedniku Socijalističke omladine Trsta, Otonu Lantieriju: *Arhimedova poluga, Dužnosti socijalista, Jednakost, bratstvo i sloboda, gdje ste?* i *Komunistički Manifest.* Obraća se mladima i u drugim govorima. Tako u predavanju »Što je nacionalizam?«,[43] kaže: »Stoga vam ja govorim kao da mi je dvadeset godina i da se mogu nadati da ću vidjeti svitanje sunca budućnosti.

Vidjet će ga mladi i pričat će budućim generacijama o olujama svitanja, krvoprolićima jakih, mučeništvu pobijeđenih, o strašnoj reakciji onih građanskih snaga koje danas vladaju i upravljaju. Pričat će o pobunama gladi... o prisilnim boravcima, o prepunim zatvorima sumnjivih anarhista, o dugom nemilosrdnom umiranju u mračnim samicama, o groznim mučenjima, o ubojstvima izvršenim tamo unutra samovoljno, i zatim prikrivenim i zatajenim komedijom s istragama. Pričat će o mržnji, o osvetničkom gnjevu patnika, jedva obuzdanih od disciplinirane vojske, mirne i neustrašive, koja se zove socijalizam. Pričat će o hrabrosti, samoprijegoru, o razumu ovoga povijesnog perioda, tako uzvišenog u svojim namjerama, tako upornog u borbi, tako širokog u shvaćanjima, i iz našeg će primjera izvlačiti snagu da nastave put prema novim osvajanjima, prema širim horizontima«.

Giuseppina Martinuzzi govori 1914. Mladim socijalistima u Kopru: »Bolju sutrašnjicu imat ćete samo u talijansko-slavenskom jedinstvu i bratstvu naroda Istre.«

Na raznim zborovima, kongresima i radničkim priredbama, povjerava mladima čitanje svojih govora ili poruka proleterima, kao onaj što ga je čitala jedna djevojčica na radničkoj svečanosti u Trstu 1910. U njemu Martinuzzijeva piše da je »tvrđava kapitala« pala pod težinom mržnje »mučenika koji su žrtvovali egzistenciju za pobjedu socijalne pravde... Hrabri sinovi rada... zvali su se iz daleka, razumijeli su se u svim jezicima, skupili su se pod jednom jedinom zastavom... Tada je iz radionica suknuo jak plamen na polja, odjeknuo poklik: Naprijed!...

---

[42] Isto, str. 278.

[43] Isto, str. 81.

Sveti barjak, simbol borbe... Da možeš podsjetiti ljude koji će doći poslije nas, na mučenike socijalizma«.

Jedna druga djevojka čita sastav Giuseppine u spomen Karla Ucekara (1911) za vrijeme jedne socijalističke svečanosti.

U scenskom prikazu o crvenoj zastavi najavljuje nastupanje novog društva: »Ja ne poznam političkih granica: ja hoću da na zemlji bude kruha za svu njezinu djecu, a ne olova da ih ubija.

Hoću da svi mogu uživati blagodat škole na jednak način.

... Dokle god se ljudski lik ne osvijetli unutrašnjom ljepotom i kulturom duha, dokle god ne bude zabranjeno besposličarima da prisvoje plodove tuđeg rada, ja, uvijek spremna na smione letove, kao zvijezda ću bdjeti nad proletarijatom koji danas šuti i koga ću ja probuditi kad dođe veliki dan revolucije«.

Godine 1913. mladi socijalisti posvećuju društvenu zastavu u prisutnosti njihove mnogo poštovane gošće Giuseppine Martinuzzi koja im održi kratki govor pozdravljajući mlade koji se spremaju na borbu protiv nepravdi. Gledajući ih ona zaboravlja »da pripada jednoj skoro već nestaloj generaciji« i vidi u njima »odraz svoga — *ja mislim i hoću*«. Osjeća da se može biti veseo i na koncu naše kratke egzistencije, »ako ideali... ostaju na društvenom horizontu da osvjetljavaju svojim prejasnim svjetlom mlado čovječanstvo!« Osjeća... »da se može biti ponosan na vlastitu aktivnost, ako se za ove ideale odbace od sebe svi sebični interesi, sve posebne ambicije«.

Mladi socijalisti pokazuju duboko poštovanje prema drugarici koja se dugi niz godina borila protiv zajedničkog neprijatelja. Mladi Labinjani Ivan Pippan, jedan od učesnika u pokretu tzv. Labinske republike, i Dinko Bičić, predsjednik centralnog komiteta za vrijeme onih 37 dana, sudjeluju 1920. u delegaciji koja je došla u Trst Giuseppini da je informira o političkim, ekonomskim i socijalnim prilikama proletarijata u ugljenokopnom bazenu.[44]

I kad u siječnju 1921. Giuseppina dostiže vrhunac svoga mučnog usona i postaje član talijanske Komunističke stranke, mladi komunisti joj još jednom izražavaju povjerenje i priznanje, predlažući joj da vodi Žensku grupu komunista u Trstu. To potvrđuje ona sama u Zapisniku I. skupštine koju je održala Ženska komunistička grupa u Trstu 22. siječnja 1922.[45]

»Kao stariju u Komunističkoj stranci mladi pokretači ove grupe pozvali su mene da ih poduprem i vodim u njihovim prvim koracima. I ja sam tada prihvatila tu tešku dužnost, jer sam bila ohrabrena nadom da naša zajednička kulturna aktivnost mora odgovoriti neizmjernoj potrebi da prosvijetli duh žene putem marksističke doktrine«.

Otone i Libera Lantieri spominju i usku suradnju Martinuzzijeve s drugovima Slovencima u Trstu, a među njima druga Ivana Regenta, u

---

[44] Usmeno svjedočanstvo Dinka Bičića, Labin, listopad 1970.

ono vrijeme činovnika kod Bolesničke blagajne (Cassa ammalati), i, od 1908, drugaricu Malku (Amaliju) Regent.[45]

Giuseppinu spominju eksponenti Socijalističke stranke u Trstu: Carlo Ucekar, Ivan Regent, Giovanni Oliva, Antonio Gerin, Lajoš Domokos, Valentino i Francesco Pittoni.[46]

Za vrijeme rata 1914—1918. smanjuje se aktivnost Socijalističke stranke u Trstu, kako proizlazi iz članka koji je donijela »Lega delle nazioni«[47] i iz svezaka novinskih izrezaka, te kompleta lista »Lavoratore«.

»Početak svjetskog rata našao je socijalističku Internacionalu nespremnu na događaje i zbunjenu. Raznoličnost u shvaćanju, neslaganje u tumačenju događaja i u ocjeni dužnosti socijalističke stranke... rastvorili su kompaktnost misli socijalističkog pokreta.

Skoro svi oblici aktivnosti za vrijeme rata bili su u socijalističkoj stranci prekinuti«.

Giuseppina Martinuzzi prisutna je također u događajima neposredno poslije rata, u događajima 1919, 1920. i 1921. Nastavlja s radom u Trstu, nakon što se odlučno svrstala u redove lijevog krila socijalističke stranke.

Drugovi iz borbe izražavaju simpatiju, priznanje i divljenje za njezin primjeran život posvećen zajedničkom idealu. To potvrđuju pisma koja joj šalju sa željom da brzo ozdravi, kad je u veljači 1920. bila oboljela od dvostruke upale pluća, koju je nadvladao njezin izdržljiv i neslomiv organizam.

»Il Lavoratore« donosi vijest o tom: »Drugarica Martinuzzi teško bolesna«. I 11. veljače 1920. piše: »Drugarica Martinuzzi osjeća se bolje.«[48]

Bojeći se da više ne će moći širiti ideju socijalizma među proleterijatom s istom energijom kao prije, htijući biti dosljedna svojim načelima, obraća se drugovima s ovim pismom:[49]

»Upravnom odboru
Socijalističke stranke u Trstu

Dragi drugovi! S obzirom na moju duboku starost i bolest koja još nije potpuno izliječena, upućujem Vam slijedeću molbu.

Kad budem položila zadnji račun prirodi, izvolite uzeti pod vašu zaštitu moje smrtne ostatke kako se nad njima ne bi vršile one počasti i ceremonije koje ne odgovaraju našim socijalističkim načelima. Budite samo vi oni koji će odrediti da moj pogreb bude kruna jedne skromne egzistencije. Ne, dakle, uobičajena raskoš: omotajte moj lijes u našu svetu internacionalnu zastavu, okitite ga simboličnim cvijetom društvenog oslobođenja i položite ga bez ikakvih ceremonija u grudi velike za-

---

[45] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 28.

[46] G. Piemontese, Il movimento operaio a Trieste, o. c., str. 254.

[47] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 29.

[48] Isto, str. 31.

[49] Isto, str. 30.

jedničke majke. Moj rastanak sa živim svijetom neka bude, zahvaljujući vašoj brizi, zadnje posvjedočenje vjere u pobjedu stvari proletarijata.

Ovaj akt moje slobodne volje napisan slabom rukom, ali diktiran vedrim duhom, neka vas ovlasti prema kršćansko-katoličkoj crkvi i prema svima onima s kojima me vežu obiteljski osjećaji.

Iz kreveta, Trst, 9. veljače 1920.

Vjerna i stara drugarica
proletarijata
Giuseppina Martinuzzi.«

Zdravstveno stanje se popravlja i Giuseppina se opet pojavljuje među masama da nastavi borbu.

Za socijalističku stranku ovo su teške godine: u veljači 1920. fašisti spaljuju »Narodni dom« u Trstu, kulturne domove u Barkovlju, Rojanu, Sv. Ivanu i po Julijskoj krajini. Zapaljeni su »Il Circolo di Studi sociali«, narodna tiskara i »Tribuna popolare«, te »Ljudski oder«.[50] Fašisti nisu poštedjeli ni tiskaru »Lavoratore« ni slovenske novine »Delo«.

Martinuzzijeva osuđuje fašistički teror i radi odlučno i hrabro. Evo je, u listopadu 1920, na veličanstvenoj i posljednjoj manifestaciji proleterske solidarnosti »uvijek crvenog Trsta« koja se održala prilikom dolaska socijalističkih zastupnika. »Ispred kolodvora na koji je stigao vlak iz Rima skupilo se bilo više od pedeset tisuća radnika i radnica koji sa crvenom zastavom i pjevajući proleterske pjesme, prate zastupnike u dugoj povorci do Radničkog doma (Casa del Lavoratore)«.[51]

1921. Giuseppina dostiže vrhunac svoga revolucionarnog uspona: ulazi u redove Komunističke stranke Italije uz koju su pristali i njezini najbliži drugovi, Talijani, Slovenci i Hrvati, koji su pripadali »skupu najboljeg i najnaprednijeg dijela radničkog pokreta«, lijevom krilu Socijalističke stranke.

Malka Regent, Martinuzzijina drugarica u borbi, sjeća se: »Giuseppina Martinuzzi bila je jedna od najaktivnijih članova Socijalističke stranke u Trstu. Zajedno smo sudjelovale na sastancima socijalističkih sekcija koje su prethodile Kongresu u Livornu. Na ovim su sastancima talijanski socijalisti djelomično, a slovenski i hrvatski u većini, dali svoj glas za pristajanje uz Komunističku stranku. Naši delegati na Kongresu, među kojima je bio Ivan Regent, dostojno su predstavljali proletarijat Julijske krajine«.[52]

U svojoj knjizi »Spomini«, Ivan Regent osvrće se na ovaj važan događaj:

»Julijska krajina dala je Kongresu Socijalističke stranke Italije, koji se održao od 15. do 21. siječnja 1921, 4462 glasa za komuniste, 3286 za maksimaliste i 30 glasova za reformiste. Komunističkih glasova moralo je biti za oko tisuću više, ali su fašisti i policija onemogućili prisustvo-

[50] Isto, str. 31.

[51] Isto, str. 31—32.

[52] Isto, str. 32.

vanje Kongresu nekih delegata, posebno onih istarskih, koji bi sigurno bili glasali za komunističku rezoluciju. Poslije rezultata glasanja od 21. siječnja, drug Bordiga je izjavio da komunistima ne preostaje drugo nego da napuste Kongres, da odnesu sobom crvenu zastavu i da osnuju Komunističku stranku. S tim smo mi delegati komunisti napustili kazalište Goldoni u kojem je Kongres zasjedao i u povorci, pjevajući Internacionalu, otišli u kazalište San Marco, gdje se održao osnivački Kongres Komunističke stranke Italije«.

Odjek ove povijesne odluke nalazi se u dnevnom tisku (»Il Lavoratore« i »Delo«). Giuseppina je s interesom pratila Kongres u Livornu. To pokazuje mapa s natpisom: »Članci koji se odnose na rascjep Socijalističke stranke Italije.«

»Rascjep Socijalističke stranke Italije dogodio se u času u kojem je bilo potrebno najveće jedinstvo proletarijata«.

Radnički pokret u Trstu prolazi kroz teški period. U istoj »mapi« koja sadrži dokumente štampe o Kongresu u Livornu, Giuseppina čuva jedan svezak s natpisom »Mučeništvo proletarijata u Julijskoj krajini«. To je govor koji je održao komunistički zastupnik Giuseppe Tuntar 1921. u parlamentu u Rimu. On ga svršava ovim riječima:

»Ovaj neukrotivi proletarijat će se boriti u savezu sa svojim drugovima do dana u kojem će na najvišim vrhuncima Julijskih Alpi podići crvenu zastavu Sovjeta, koji pozdravlja slobodni proletarijat Italije i slobodni proletarijat Jugoslavije: Živjela komunistička Rusija! Živjela svjetska Sovjetska Republika!«[54]

Intenzivna aktivnost koja je prethodila Kongresu u Livornu, novi zadaci novoosnovane Komunističke stranke, neprekidne borbe protiv neprijatelja komunista: fašista, nacionalista, reformista i drugih, te kampanja za izbore zastupnika u parlamentu, nisu spriječili Martinuzzijevu da prati događaje koji su se razvijali u prvim mjesecima 1921. u Labinu i okolici. Iako daleko, pozdravlja »Labinsku republiku«, plod revolucionarne borbe i klasne svijesti rudara, za uzdizanje kojih je njihova sugrađanka pridonosila kroz dugi niz godina.

Pristavši odlučno uz drugove »komunističkog pokreta na pravim temeljima marksističko-lenjinističkim«, nastavlja borbu u redovima progresivnih Talijana, Slovenaca i Hrvata, kao što su: Vittorio Vidali, već navedeni Ivan i Malka Regent, Jože Srebrnič, Jože Pertot i drugi.

Komunistička štampa, slovenska i talijanska, govori s poštovanjem o Giuseppini. »Delo« objavljuje članak »Dvije žene« u kojem piše, među ostalim, da se Giuseppina Martinuzzi malo nakon osnivanja Socijalističke stranke u Trstu izjasnila za socijalizam. S velikim je žarom proučavala ekonomske i socijalne probleme, razvijajući s velikom marljivošću aktivnost i za vrijeme prvoga svjetskog rata, premda u veoma poodmakloj dobi. Na Kongresu u Livornu upisala se u Komunističku stranku«.[54]

---

[53] Isto, str. 32.

[54] Isto, str. 32—33.

Il Lavoratore joj se obraća s ovim značajnim pozdravnim napisom koji zaključuje već navedenu »Zbirku spisa i sastava«:

»Našoj dragoj drugarici Martinuzzi, postojanoj u ideji kao toranj koji se ne ruši, najsrdačniji pozdravi od Lavoratora«.[55]

S neiscrpivom energijom, zanosom i sposobnošću ulijeva ženama i mladim komunistima poticaj, borbenost i ljubav za intenzivnu ideološku pripremu. Organizira razgranjivanje Ženske grupe komunista u Trstu, u Furlaniji i u Istri. Dijeli letke sa sastanka Internacoinale u Moskvi. U rujnu 1921. sudjeluje u grupi zaduženoj da skicira nacrt Statuta Ženske grupe komunista u Trstu, čiji je član, i drži niz predavanja o Marxovom *Kapitalu.*

Njezino iskustvo i aktivnost koju je razvijala za vrijeme dvadeset i šest godina borbe u redovima Socijalističke stranke i zatim kao odličan član Komunističke stranke, ne mogu ostati nezapaženi. 21. rujna 1921, u svojoj sedamdesetsedmoj godnii, bila je izabrana za političku tajnicu Ženske grupe Komunista u Trstu, kako proizlazi iz dokumenata neprocjenjive vrijednosti za povijest Komunističke stranke Istre i Trsta.

U Statutu ženske grupe komunista iz Trsta prva dva člana glase:

»Čl. 1) Grupa je osnovana u svrhu širenja marksističke i komunističke kulture među ženama i po mogućnosti među proleterskom djecom.

Čl. 2) Sve žene od 16 godina dalje koje javno ispovijedaju komunistička načela mogu biti primljene u Grupu«.

U zapisniku prve skupštine ženske grupe komunista Trsta, održane 22. siječnja 1922,[57] zapisničarka Giuseppina Martinuzzi konstatira da ima 77 članica i da politička tajnica Giuseppina Martinuzzi proglašuje otvorenom skupštinu slijedećim riječima:

»U ime velikih komunističkih ideala koji su naša snaga i naš ponos upućujem prisutnima pozdrav Direkcije i proglašujem skupštinu otvorenom.«

»Ova skupština predlaže da aklamacijom bude ponovo izabrana za političku tajnicu drugarica Giuseppina Martinuzzi«. Prije nego li se odluči o prijedlogu tajnice Martinuzzi, bila je sa zadovoljstvom izglasana rezolucija da su uputi bratski pozdrav Ženskom komitetu za komunističku propagandu, sa sjedištem u Torinu, stiliziran ovako:

»Prva Skupština žena komunista Trsta pozdravlja drugarice u borbi želeći pobjedu ideala«.

Kad je svršeno pretresanje dnevnog reda, Martinuzzijeva je održala mali govor potičući na slogu, aktivnost i odanost proleterskoj stvari i zaključuje slijedećim riječima:

»Neka ova Grupa bude kolut u idealnom lancu koji povezuje žene komunistkinje Italije s ruskim herojskim ženama oktobarske revolucije, sa ženama komunistkinjama čitavog svijeta.

---

[55] Isto, str. 33.

[56] Isto, str. 287.

[57] Isto. str. 288.

U potvrdu onoga što sam rekla pozivam vas da zaključimo ovu Skupštinu s proročanskom pjesmom Internacionale«.

Poziv je odmah prihvaćen. Revolucioanrna himna odzvanja kao proročanski glas željene budućnosti«.

U zapisniku 14. svibnja 1922. čitamo:

»Kad je Komunistička stranka Italije naredila svim sekcijama da proslave međunarodni dan žena komunista, u čast žena ruske Revolucije, Upravni odbor Grupe dao se na posao odano i sa žarom. Tajnica je Radničke Komore dobila uvjeravanja da će Izvršni odbor stranke poduprijeti rad Grupe«.[58]

U izvještaju o radu izvršenom od 21. rujna 1921. do 22. siječnja 1922. Martinuzzijeva piše«[59]

»Iako mlada oko 4 mjeseca, naša Grupa je razvila aktivnost od značaja za lokalnu povijest komunizma. Ja sam, da bi ova Skupština bila informirana o brizi koju je Uprava preuzela za nju, sastavila dio kronike koja se odnosi na postepeni razvoj takve aktivnosti.

Na poticaj Saveza komunističke omladine — sekcija Trst, osnovao se prvi skup grupe od 12 članica, uveče 21. rujna 1921. Na istom sastanku bile su imenovane: za političku tajnicu Giuseppina Martinuzzi, kako bi njezina odmakla dob i njezin dugi partijski život bili prestiž novo nastaloj Grupi, i za administrativnu tajnicu drugarica Emilija Hustos.

Što se tiče kulturne marksističke djelatnosti koju smo razvijale, spominjemo predavanja o Kapitalu, koja je tjedno održavala Martinuzzijeva u ovom sjedištu, ali samo u periodima mira dopuštenim Partiji.

Pokušalo se održavati u popularnim gradskim četvrtima marksistička predavanja za djecu u formi sokratskog dijaloga.

... Oboružane samoprijegorom i postojanošću Martinuzzijeva i Bencova uspjele su postići da ih sluša veliki broj dječaka ne isključivši i po koju ženu«.

... »Prilikom metalurškog štrajka, na poticaj Partije, naša je Grupa održala nezaboravni Zbor žena proleterki koji je nadvisio svako predviđanje. Izvjestitelj je bila drugarica Martinuzzi, za predsjedničkim stolom predsjedništvo je odlično vodila Hustosova. Taj je zbor bio najsimpatičnija manifestacija koja je razbila monotoni mir onog štrajka koji su žene u zatvorenoj povorci dovršile time što su išle protestirati u sjedišta industrijalaca, hrabro prkoseći oružanoj sili. Ova je, kao obično, udarala, tukla, mlatila, batinala i zatvarala. Simonetijeva je bila zatvorena, barbarski pretučena u Kvesturi i zatim još dobila 20 dana zatvora.

Što se pak tiče razgranjivanja Grupe u Furlaniji i Istri, opažamo, da po neka nada počinje utirati put. I iz Rijeke zrače neka obećanja i po koja veza je već uspostavljena s drugaricama iz Pula i Gradiške. Nastojat će se voditi računa također i o osamljenim i raspršenim snagama tamošnjih gradića. Sa Ženskim komunističkim odborom za propa-

---

[58] Isto, str. 294.

[59] Isto, str. 291—193.

gandu iz Torina uspostavile smo veze već od prvih dana uzajamnim izmjenama pisama i obećanjima za moralnu podršku. Od onog smo odbora u svoje vrijeme bili dobili letke o sastanku Internacionale u Moskvi koje smo razdijelili građanstvu u raznim prilikama.

Sada ima Grupa donekle značaj solidnosti... Neka bude, dakle, naš zadatak da radimo u moralnom i ekonomskom pravcu za njezino jačanje, putem novih drugarica vrijednih imena komuniste.

Uspješno sredstvo za podržavanje tijesnih veza među članicama bilo bi zajedničko čitanje knjižica koje obrađuju komunizam kako se razvija u Rusiji, čitanje koje bi moralo biti spojeno s tumačenjem i primjedbama.

Ovaj izvještaj ostat će u našem početnom arhivu kao dokumenat koji dokazuje postojanje prvog skupa ženskih komunista, nastao s namjerom da prosvijetli duh žene, da može shvatiti ljepotu velikog ideala društva slobodnih i jednakih i da može upoznati pravi i siguran put koji vodi u komunizam. Naš je program ovaj: držimo se njega s povjerenjem i postojanošću, uvijek podržavane vjerom koja nepogrešno vodi pobjedi.

Za svjetlost i sa svjetlošću, naprijed, drugarice! Neka to bude naša lozinka«.

Giuseppina Martinuzzi ostaje uvijek dosljedna samoj sebi, odvažno idući ususret opasnostima i žrtvama u najdramatičnijim časovima borbe protiv fašizma, protiv neprijatelja labinskih rudara.

Ona nije uzmaknula niti u godinama krvave reakcije fašista, nego je nastavila pomagati progonjene drugove i pružati im sklonište.«[60]

U srpnju 1925. godine preseljava se definitivno iz Trsta u Labin, toliko voljeni rodni kraj. Premda osamdesetjednogodišnjakinja nastavlja borbu i u Labinu. Surađuje s komunistima, među kojima su Anton Hrvatin, Lelio Zustović, Josip Vrbanac-Ladinac, Andrea Benussi, Anton Zupčić i drugi.[61]

Fašisti joj ne daju mira. Za vrijeme jedne premetačine u njezinoj kući, obraća im se riječima: »Ne bojite se vi mene sirote starice. Bojite se komunističke ideje, ali nju neće nitko zaustaviti«.

Herojski borac za pobjedu proletarijata, talijansko-slavenskog bratstva i jedinstva, umire 25. studenog 1925.[62] Pokopana je, kako je željela, civilnim pogrebom, ispraćena nepreglednim mnoštvom rudara s upaljenim svjetiljkama i seljaka koji su došli iz okolnih sela, istih seljaka i rudara koji su 1921. za vrijeme 37 dana »Labinske republike« i kasnije dokazali da ... »progres predstavlja mnoštvo svijesnih radnika koji, držeći se za ruke stisnuti u čvrsti lanac, neustrašivo produžuju prema budućnosti.«[63]

---

[60] G. Piemontese, Il movimento operaio a Trieste, o. c., str. 180.

[61] G. Martinuzzi, Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, o. c., str. 34.

[62] Isto, str. 34.

[63] Isto, str. 82.